

ANALİZ

ARALIK 2016 SAYI: 179

# DÜNYADA ARINDIRMA UYGULAMALARI VE TÜRKİYE'DE DEVLETİN FETÖ'DEN ARINDIRILMASI

SERDAR GÜLENER, SERENCAN ERCİYAS





DÜNYADA ARINDIRMA UYGULAMALARI VE  
**TÜRKİYE'DE DEVLETİN FETÖ'DEN  
ARINDIRILMASI**

SERDAR GÜLENER, SERENCAN ERCİYAS

COPYRIGHT © 2016

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Erkan Söğüt

Kapak Fotoğrafı: shutterstock.com

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

**SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI**

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

**SETA | İstanbul**

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüp İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

**SETA | Washington D.C.**

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

**SETA | Kahire**

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT

Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

## İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	9
KAVRAMSAL ÇERÇEVE: "SORUŞTURMA" VE "ARINDIRMA"	10
ARINDIRMA VE MEKANİZMALARI	11
ARINDIRMA VE TEMİZLİK POLİTİKALARI ARASINDAKİ FARKLAR	18
15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ SONRASI DEVLETİ FETÖ'DEN ARINDIRMAYA İLİŞKİN ATILAN ADIMLAR	19
ARINDIRMA MEKANİZMALARINA DÜNYADAN ÖRNEKLER	21
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	23

## YAZARLAR HAKKINDA

### **Serdar GÜLENER**

Serdar Güleler, lisans ve yüksek lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamlamıştır. Doktorasını aynı üniversitede "Anayasa Yargısı Parlamento İlişkileri Ekseninde Türk Anayasa Mahkemesinin Demokratik Meşruluk Sorunu" adlı teziyle 2010 yılında tamamlamıştır. 2012-2015 yılları arasında Anayasa Mahkemesinde Raportör/Hakim olarak görev yapan Güleler, halen Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmakta olup aynı zamanda SETA Ankara'da siyaset araştırmacısı olarak görev yapmaktadır.

### **Serencan ERCİYAS**

Lisans eğitimini Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde onur öğrencisi olarak tamamlamış olan Serencan Erciyas, yüksek lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde sürdürmektedir. Daha önce TRT ve Çin Merkez Televizyonu'nda medya tecrübesi kazanan Serencan Erciyas'ın kişisel ilgi alanları arasında edebiyat, medya ve kültürel çalışmalar bulunmaktadır. Şubat 2016'dan beri SETA Siyaset Araştırmaları Direktörlüğü'nde araştırma asistanı olarak görevini sürdürmektedir. Çalıştığı konular arasında Türk iç politikası, muhafazakarlık, gençlik ve siyaset özelinde gençlik araştırmaları öne çıkmaktadır.

## ÖZET

Türkiye, 15 Temmuz 2016 gecesini Fetullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) başlıca aktörü olduğu bir askeri darbe girişimi sonrasında devletin çeşitli kademelerine sızmış söz konusu örgüt unsurlarının devletin birliği ve devamlılığı açısından ne kadar büyük tehlike olduğunu oldukça acı bir biçimde tecrübe etmiştir. Bu tecrübenin artçı şoklarının kısa bir süre içinde atlatılmasının ardından devletin örgütten arındırılmasına dair ilk adımlar atılmaya başlanmış, başta TSK ve yargı olmak üzere FETÖ'cülerin tasfiyesi ile eş zamanlı bir biçimde hukuki süreçler hızlandırılmıştır.

FETÖ'nün bir örgüt olarak taşıdığı özelliklerin dünyanın başka hiçbir yerinde olmadığı yönündeki genel kanaatin yanında 15 Temmuz girişimindeki rolünün de eşi benzeri olmayan bir örneğe işaret ettiği bugün hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Dolayısıyla FETÖ'ye karşı izlenecek arındırma politikasının da söz konusu özel durumun gerektirdiği şartlardan bağımsız olmadığı belirtilmelidir.

FETÖ'nün 15 Temmuz'da gerçekleştirdiği darbe girişiminin bertaraf edilmesinin ardından vakit kaybedilmeden girişilen devleti FETÖ'den arındırma süreci örgütün devletin hemen her kurumuna sızdığını ve kendi hiyerarşik sistematığı ile kurumlar içerisinde örgütlendiğini göstermiştir. Darbe girişimi sonrasında çıkarılan OHAL yasası ile başlatılan devletin FETÖ'den arındırılması sürecinde bugüne kadar örgüte ait olan veya ilişkisi belirlenen okul, vakıf, dernek ve yayın organları



**Bu analizde dünyadaki arındırma modelleri üzerinden Türkiye'de devletin FETÖ'den arındırılma süreci incelenecektir.**

gibi kurumlar kapatılmış, kamu kurum ve kuruluşlarında görevli olan örgüt mensupları hakkında soruşturmalar başlatılarak önemli sayıda iş birlikçi görevden alınmıştır.

FETÖ ile mücadelede benimsenen politikalar incelendiğinde, geçmişte farklı ülkelerin benzer veya tamamen farklı süreçlerden sonra arındırma politikalarına başvurduğu görülmektedir. Arındırma politikalarını uygulamada ülkeler temelde aynı amaç ve mantıkla hareket etmiş ancak söz konusu yöntemleri kendi dinamiklerine göre şekillendirmiştir. Bu durum farklı yorumlar etrafında oluşan farklı modellemeleri ortaya çıkarmıştır. Arındırma politikaları ağırlıklı biçimde Sovyetler sonrası Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine atıfla kullanılan bir kavram olmakla birlikte suça ve insan hakları ihlallerine bulaşmış kamu görevlilerini devletten tasfiye ederek hukuk önünde hesap vermelerini sağlamak isteyen birçok coğrafyada da kullanılan bir “adaleti tesis” aracıdır.

Bu arka plandan hareketle çalışmanın ilk kısmında arındırma politikalarının farklı modellemeleri ortaya konulacak ve arındırmaya ilişkin çeşitli kavramlar netleştirilmeye çalışılacaktır. Ardından Türkiye’de arındırma sürecinin çerçevesi analiz edilecektir. Son kısımda ise Türkiye’deki sürecin arındırma mekanizmaları içerisindeki yeri üzerinde durulacaktır.

## GİRİŞ

15 Temmuz gecesi gerçekleştirdiği darbe girişimi FETÖ'nün Türkiye Cumhuriyeti devleti açısından ne kadar büyük bir tehlike olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun zorunlu bir sonucu ise örgütle yapılan mücadelede radikal adımları zorunlu kılmasıdır. Başta Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) olmak üzere devletin diğer kurumlarındaki FETÖ'cülerin tasfiye edilerek devlet aygıtının söz konusu örgütten arındırılması süreci böylesi bir zeminde başlamıştır.

FETÖ'nün 15 Temmuz darbe girişiminde oynadığı rol ve temsil ettiği tehlikenin boyutlarının büyüklüğü, devlet kademelerine nasıl sızdığına açıklanması ile mümkün olabilir.<sup>1</sup> Örgütün Cumhuriyet tarihinin neredeyse yarısına tekabül edecek bir süreden beri devleti ele geçirebilmek için çalıştığı ve askeri darbe yapma cüretini gösterebilecek bir aşamaya geldiği 15 Temmuz gecesiyle birlikte somut bir gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır. 15 Temmuz gecesi TSK içerisinde yapılmış olan FETÖ mensupları tarafından gerçekleştirilen darbe girişiminde devletin önemli kurumlarının yanı sıra millete de ateş açılmış, 248 kişi hayatını kaybetmiş ve 2.195 kişi yaralanmıştır. Darbeciler Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar'ı rehin almış, Cumhurbaşkanı Re-

cep Tayyip Erdoğan'ın kaldığı Marmaris'teki oteli bombalamışlardır. Millet darbeye karşı olduğunu sokaklara inerek göstermiş, Cumhurbaşkanı'nın çağrısından sonra ise darbecilere karşı topyekun bir direniş başlatmışlardır. Bu direniş sayesinde demokrasi kazanmış ve Türkiye bu büyük sınavdan başarıyla çıkmıştır.

İlk tohumları 1960'lı yılların ortasında atılan, daha sonra gelişen ve değişen şartlara göre kendini yeni biçimlere sokma becerisi gösteren FETÖ özellikle yargı ve güvenlik bürokrasisini kendine nihai hedef olarak belirlemiş ve fazlasıyla sofistike yöntemler kullanarak bürokrasinin farklı kademelerine sızmayı başarmıştır.

17-25 Aralık 2013'te yargı ve emniyet mensupları eliyle hükümete karşı gerçekleştirilen darbe girişimi devletin FETÖ ile mücadelesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Zira örgütün organizasyonel ve operasyonel gücüne dair ilk izler bu girişim sonrasında ortaya çıkmış ancak kamuda gerçekleşen tasfiyeler bu girişimde yer alan polis ve yargı mensupları ile sınırlı kalmıştır. FETÖ'ye ilişkin ilk teşhisin konulması bu süreçte gerçekleşmiş, Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) önce "topyekun mücadele" kararı alınmış, daha sonra ise "Paralel Devlet Yapılanması (PDY), legal görünümlü illegal yapı" tanımıyla Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'ne sokulmuştur.<sup>2</sup> Örgüt ile mücadelenin artık radikal bir kırılma yaşadığı süreç ise 15 Temmuz darbe girişiminin ertesinde başlamıştır. Dolayısıyla 15 Temmuz darbe girişimi FETÖ'nün devlete sızmasındaki nihai aşamayı göstermesi noktasında önemlidir. Çünkü örgüt TSK içinde mobilize ettiği üyeleri aracılığıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin meşru sivil hükümetini yıkmayı deneyecek kadar devlet içinde palazlandığını tank, helikopter, uçak ve diğer ağır silahları kullanarak işlediği cinayetlerle göstermiştir. Bu durumun kuşkusuz en önemli sonucu devletin FETÖ'den arındırılmasının bir zorunluluk haline gelmesidir. Bu mücade-

1. FETÖ'nün devlete nasıl sızdığına dair kronolojik bir değerlendirme için bkz. *Demokrasi Nöbetleri*, ed. Nebi Miş, Serdar Güleler, Hazal Duran, İpek Coşkun, Erkut Ayvaz, (SETA, Ankara: 2016).

2. "İşte Paralelin Kırmızı Kitap'taki Tanımı", *Star*, 1 Mayıs 2015.

leyi radikal bir niteliğe kavuşturan ise devletin FETÖ'den tamamen arındırılması hususunda atılan topyekun ve sistematik adımlardır.

Bu çalışmada öncelikle dünyadaki arındırma modelleri ve bunlar üzerinden arındırmanın sistematigi üzerinde durulacaktır. Ardından da kısaca 15 Temmuz sonrası atılan başlıca adımlar ortaya konulacak ve son olarak arındırma kanunlarını uygulayan üç farklı ülkenin arındırma mekanizmaları incelenecektir. Bunun dışında özellikle AİHM kararlarında arındırma süreçlerinin nasıl bir çerçeveye sahip olduğu ifade edilecektir.<sup>3</sup>

## KAVRAMSAL ÇERÇEVE: “SORUŞTURMA” VE “ARINDIRMA”

Arındırma'yı bir politika olarak uygulayan ülkeler dikkate alındığında karşımıza iki farklı kavramın çıktığı görülebilir. Bunlar soruşturma (*vetting*) ve arındırma (*lustration*).

Suçta ve ihlale bulaşanlarla hesaplaşmanın süreç ve yöntemlerini ifade eden bu kavramlar *unreliable evidence* (güvenilmez veya sağlıklı kanıt) ikilemini ortaya çıkarmaktadır. Bu, kamu görevlisinin suç işlediğine dair kanıtların eksik olması durumunda hak ettiği cezayı verileme veya kanıtların kasten bozulması, manipüle edilmesi ya da yok edilmesi durumunda masumların arasından ayırt edilmesi ikilemidir.<sup>4</sup> Bu ikilem aynı zamanda ideal bir adalet mekanizmasının nasıl olacağına dair bir ipucu vermektedir. İdeal mekanizmada masumu korumak ve gerçek suçluyu cezalandırmak hayati derecede önem taşımaktadır. Yanlış aklama (*false acquittal*) ve yanlış suçlama (*false accusation*) durumlarından kaçınılmalıdır.

3. Bu analizin ana kurgusunu daha önce yayınlanan “Dünyada Arındırma Politikaları ve Devletin FETÖ'den Arındırılması” başlıklı SETA Perspektif çalışması meydana getirmektedir. Bkz. Serdar Güleler, “Dünyada Arındırma Politikaları ve Devletin FETÖ'den Arındırılması”, *SETA Perspektif*, Sayı: 142, (Eylül 2016).

4. Monika Nalepa, “To Punish the Guilty and Protect the Innocent: Comparing Truth Revelation Process”, *Journal of Theoretical Politics*, Cilt: 20, Sayı: 2, (2008), s. 222.

Arındırma sürecinde amaç suçluyu olabildiğince hızlı bir şekilde ayıklamak olduğundan adaletsizlikler ortaya çıkabilmektedir. Buna rağmen adalet ve hukuk ruhu ile hareket etmek hem insan hakları hem de demokrasi açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Daha da önemlisi toplumun zedelenen adalet duygusunu onarabilmesi ve devlete karşı güven duyabilmesi bakımından da arındırma sürecinin işleyiş biçimi oldukça önemlidir.

Ülkelerin hangi durumlarda adalet mekanizmalarını devreye sokma ihtiyacı hissettikleri ise her ülkenin yaşadığı sorun ile doğrudan alakalıdır. Arjantin, Yunanistan ve El Salvador gibi ülkeler askeri rejim sonrasında arındırma'yı farklı bir bağlamda uygulamışken Sovyet Rusya'nın yıkılışından sonra komünizmden demokrasiye geçen Polonya, Macaristan ve Slovenya gibi ülkeler ise bu mekanizmayı farklı biçimde uygulamayı tercih etmiştir. Ayrıca Hitler sonrası Almanya'da kamudaki Nazi taraftarlarının ve faşizm sonrası İtalya'da faşist devlet görevlilerinin görevden alınması<sup>5</sup> da arındırma mekanizmasının önemli uygulamalarıdır. Darbe sonrası uygulamalara ise El Salvador örnek gösterilebilir.

### Soruşturma Sürecinin Dinamikleri

Soruşturma, BM Kalkınma Raporu'nda “vatantaşın güvenini yeniden inşa etmek, kamu kurumlarının meşruiyetini yeniden sağlamak, suistimale açık yapıları ortadan kaldırmak amacıyla uygunsuz bulunan kişileri kamudan uzaklaştırma süreci” olarak tanımlanmaktadır.<sup>6</sup> Uluslararası Geçiş Adaleti Merkezi (International Centre for Transitional Justice-ICTJ) ise soruşturma için “işe almak veya işten çıkarmak için görevlendirmelerin ve diğer kayıtların incelemesini içeren süreç” tanımını yapmaktadır. Soruşturma süre-

5. Almanya'nın kamudaki Nazileri temizlemek için uygulamaya koyduğu tüm işlemler literatürde denazifikasyon (*denazification*), İtalya'nın uyguladığı süreç ise defaşizasyon (*defascistization*) terimi ile ifade edilmektedir.

6. United Nations Development Programme (UNDP), “Vetting Public Employees in Post-Conflict Settings: Operational Guidelines”, UNDP Bureau for Crisis Prevention and Recovery Justice and Security Sector Reform, (2006).

cine tabi tutulanlar genelde yoğun insan hakları ihlallerinin gerçekleştirildiği kurumlardır.

Arındırmaya göre soruşturmanın kapsamı daha dardır ve kamu sektörünün tamamına uygulandığı bir örnek mevcut değildir. Bir kurumun tamamına da, yalnızca belirli pozisyonlarına da uygulanabilir. Soruşturma süreci kurumu ele alır ancak bireyi hedefler. Kişileri bir grubun parçası olarak değil birey olarak incelemeye alır. Kararı verirken ulaşılabilir kaynaklar, genel değerlendirme veya belirli birimlerin insan hakları sicili göz önünde bulundurulur.

Arındırmanın kapsamı soruşturmaya göre daha geniştir. Tüm arındırmalar soruşturma içerir ancak tüm soruşturmalar arındırma içermez. Arındırma, soruşturmaya göre daha uzun süreli gerçekleştirilir ve gerçeği açığa çıkarma prosedürüne sahiptir. Soruşturma, arındırma içerisinde bir süreç olarak yer alır. Bu yönü ile arındırma için “soruşturmanın kuzeni” nitelemesi yapılmıştır.<sup>7</sup> İki sistem de kişilerin incelenmesine odaklanır ve yasama yolu veya parlamento aracılığıyla dizayn edilir.

Pratikte soruşturma için tüm örneklerle uyacak tek bir yaklaşım söz konusu değildir. Her bir durumda soruşturma sürecini dizayn edenlerin neyi, nasıl elde etmek istedikleri gibi basit sorulara cevap aramaları gerekmektedir. Roger Duthie soruşturma mekanizmasını incelediği derleme kitabının giriş kısmında soruşturma sürecinin dizaynında belirlenmesi gereken dokuz kıstası şu şekilde açıklamaktadır:<sup>8</sup>

1. **Hedef:** Soruşturma hangi kurumlara ve pozisyonlara uygulanacak?
2. **Kriter:** Hangi yanlış uygulamalar soruşturma için yeterli sebep oluşturacak?
3. **Yaptırım:** Olumlu soruşturmaya uğrayan bireylere ne olacak?
4. **Dizayn:** Soruşturma sürecinin prosedürü, yapısı ve tipi ne olacak?

7. Oskar N. T. Thoms, James Ron ve Roland Paris, *The Effects of Transitional Justice Mechanisms: A Summary of Empirical Research Findings and Implications for Analysts and Practitioners*, (Centre for International Policy Studies [CIPS], Ottawa: 2008), s. 37.

8. Roger Duthie, “Introduction”, *Justice as Prevention: Vetting Public Employees in Transitional Societies*, ed. Pablo de Greiff ve Alexander Mayer-Rieckh, (Social Science Research Council, New York: 2007), s. 17-38.

5. **Kapsam:** Kaç insan incelemeden geçecek ve kaç insan yaptırıma tabi tutulacak?
6. **Zaman ve Müddet:** Ne zaman başlayacak? Ne kadar sürecek?
7. **Gerekçe:** Soruşturma nasıl meşrulaştırılacak? Soruşturma için sebepler nelerdir?
8. **Uyumluluk:** Soruşturma diğer kurumsal reformlar ve diğer benzer tedbirler ile ne kadar ilişkilidir?

## ARINDIRMA VE MEKANİZMALARI

Arındırma toplu/örgütlü biçimde suça ya da insan hakları ihlallerine bulaşmış kamu görevlilerinin devlet aygıtından uzaklaştırılmalarını ifade eden tedbirlere işaret etmektedir. Bu yönüyle bir devlet politikası olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>9</sup>

Arjantin, Yunanistan ve El Salvador gibi ülkeler askeri rejim sonrasında geçiş adaleti mekanizmalarına başvurmuşken, Sovyet Rusya’dan sonra Polonya, Macaristan ve Slovenya gibi ülkeler ise bu mekanizmalar aracılığıyla suça bulaşan kamu görevlilerini uzaklaştırmayı tercih etmişlerdir.

Arındırma, kamu görevlilerinin bir gruba aidiyetleri ve bunun getirdiği sorumluluklar üzerinden çizilen bir çerçeve içine oturmaktadır. Bu grubu bir araya getiren bir ideoloji, değerler sistemi veya dünya görüşü vb. söz konusudur. Aynı zamanda bu grubun ortaya koyduğu şiddete dayanan ya da yıkıcı/ihlal edici bir nitelik gösteren örgütlü bir hareketin oluşup oluşmadığının tespiti dikkate alınır. Bir grubun örgütlü hareket ettiğini söylemek için üyelerin belirli bir amaç için hareket ettiklerine inanmaları, birbirlerinden aynı hedef uğruna çalışmalarını beklemeleri, bir eylem olmasa dahi aynı amaç içerisinde olmaları

9. Güleler, “Dünyada Arındırma Politikaları ve Devletin FETÖ’den Arındırılması”.

rı, üyelerin nihai amaçları arasında asli bir bağın olması ve kullanacakları araçlar konusunda bir fikre sahip olmaları gerekmektedir.<sup>10</sup>

### Arındırma Mekanizmalarında Amaç, Yöntem ve Süreç

Suç ve ihlale bulaşan kamu görevlilerinin kamu- dan ihraç edilmesi bugünü değerlendirerek atılan adımları ifade etse de hem geçmişini hem de geleceği birbirine bağlayan bir karakter göstermektedir. Bu bağı kuran başlıca etken ise adalet talebi temelinde yükselen “güven” duygusudur. Bu güven iki boyutlu bir bağlama sahiptir: İlki toplumdaki bireylerin birbirine duyduğu güven iken ikincisi bireylerin devlete ve onun kurumlarına duyduğu güvendir. Zira gerçekleştirilen ihlallerin geldiği kaynağın niteliği de dikkate alındığında hem toplumsal uzlaşma hem de bireylerle devlet arasındaki uzlaşmanın çökme riskinin arttığı ifade edilmelidir. Bu yönüyle arındırma, toplumun bireyleri arasında ve devletle olan bağına doğrudan etki eden sembolik bir işlev de üstlenmektedir.<sup>11</sup>

Arındırma sistemleri değişik açılardan ele alındığı için farklı modellemeler ortaya çıkmaktadır. Suçun açığa çıkma biçimi üzerinden ortaya koyulan iki ayaklı model gerçeği açığa çıkarma süreçlerini suçlama (*accusation-based truth-revelation process*) ve itiraf temelli (*confession-based truth-revelation process*) olarak ikiye ayırmakta ve arındırmayı bu iki model ile açıklamaktadır.<sup>12</sup>

Farklı ülkelerde uygulanan arındırma kanunları suçlama ve itiraf temelli olmak üzere iki modelli bir yaklaşım ile açıklanabilmektedir.<sup>13</sup> Suçlama temelli modelde önemli pozisyonlarda-

ki kamu görevlileri gerçekleştirdikleri düşünülen suç veya suçlar üzerinden yargılanır dolayısıyla geçmiş, geleceği belirler. Örneğin Çek ve Alman suçlama temelli arındırma modelinde komünist rejim döneminde önemli pozisyona sahip olmuş kişilere arındırma uygulanmıştır. Macaristan ve Polonya'nın itiraf temelli arındırma modelinde ise sadece geçmişi hakkında yalan söyleyenler cezalandırılmış ve bu kişilerden geçmiş bağlarını itiraf eden yazılı belge istenmiştir. Kısaca itiraf temelli modelde kişi iş birliği yaptığı için değil yalan söylediği için kamudan ihraç edilmektedir.

Arındırma kanunlarında suçlama temelli prosedürün uygulandığı örnek çoktur. Suçlama temelli arındırma prosedürü iş birliğine yönelik kanıtlara dayanarak ilerler. Arındırma sürecinde doğrudan cezalandırma tek seçenek değildir. İş birlikçinin suçu millete anlatılarak kariyerini bir nevi baltalamak da seçenek olabilir.<sup>14</sup>

Örnek olarak arındırma prosedürünü ciddi biçimde uygulamış olan Polonya'da Andrej Olechowski'nin durumu incelenebilir. Olechowski 2000 yılında başkan adayı olmuş, hiçbir zaman komünist parti üyesi olmamış, demokrasiye geçişten sonra ekonomi ve dışişleri bakanı olarak görev yapmıştır. Uygulanan arındırma sürecinde itirafçı olan Olechowski komünist rejim adına bilgi sızdırdığını itiraf etmiştir. Olechowski hakkında tek bir kanıt olmamasına rağmen kendisi ile ilgili tüm bilgiyi yine kendisi vermiştir. İtirafından sonra başkanlık yarışından çekilmek zorunda kalmış ve on yıl kamuda çalışması yasaklanmıştır. Bunlara rağmen 2001 seçimlerinde partisi mecliste 56 koltuk kazanmış ve bir sene geçmeden seçmen kendisini affetmiştir. Bu durum pazarlık koşulları sunulduğunda iş birlikçilerin riske girip ağır cezalandırmalara maruz kalmaktansa itirafçı olup daha hafif bedeller ödemeyi ve milletin karşısında “dürüst” kartını oynamayı tercih edebileceklerini göstermektedir.<sup>15</sup>

10. Güleler, “Dünyada Arındırma Politikaları ve Devletin FETÖ'den Arındırılması”.

11. Bu konuda bkz. Susanne Y. P. Choi ve Roman David, “Lustration Systems and Trust: Evidence from Survey Experiments in the Czech Republic, Hungary, and Poland”, *American Journal of Sociology*, Cilt: 117, Sayı: 4, (Ocak 2012), s. 1172-1201.

12. Nalepa, “To Punish the Guilty and Protect the Innocent: Comparing Truth Revelation Process”.

13. Lavinia Stan, “The Urge to Purge: The Case for and Against Lustration”, Lavinia Stan's Blog, 11 Mart 2011, <https://lavinianstan.wordpress.com/2011/03/11/the-urge-to-purge-the-case-for-and-against-lustration>, (Erişim tarihi: 5 Aralık 2016).

14. Nalepa, “To Punish the Guilty and Protect the Innocent: Comparing Truth Revelation Process”.

15. Nalepa, “To Punish the Guilty and Protect the Innocent: Comparing Truth Revelation Process”, s. 226.

Yine benzer bir şekilde 1992 yılında Litvanya eski KGB muhbirlerine geçmişlerini itiraf etmeleri için alt ay süre tanımıştır. Bu süre içerisinde itirafta bulunmayan muhbirlerin seçimlerde adaylığını koymaları yasaklanmıştır. Benzer bir uygulamayı Estonya 1995'te benimsemiştir.

Arındırmaya ilişkin kurgulanan dörtlü modelde ise insanı merkeze alan bir bakış açısı ortaya koyulmakta ve arındırma sistemleri kişilerin görevine devam edip etmeyeceği üzerinden sınıflandırılmaktadır. Herhangi bir iş birliğini affetmeyen “dışlayıcı”, itiraf karşılığı ikinci bir şans veren “kapsayıcı”, itiraf ve ifşa karşılığında ikinci bir şans veren “uzlaştırıcı” ve bu üç modelin kombinasyonundan oluşan “karma” modele gerçeğin açığa çıkarılma süreci üzerinden bir yaklaşım sergilendiğinde suçlama temelli modele dışlayıcı, itiraf temelli modele ise kapsayıcı veya uzlaştırıcı tanımı yapılabilir. Bu analizde suça bulaşan kamu çalışanlarının görevlerine devam edip etmeyecekleri üzerinden bir arındırma süreci yürüten Türkiye örneği göz önüne alınarak bu konularda öne çıkan “dörtlü modelleme” üzerinden gidilecektir.

### Arındırma Mekanizmalarında Dörtlü Model

Arındırma sistemine hakim olacak yöntem aynı zamanda bunun nasıl bir model içinde gerçekleşeceğini de belirlemektedir. Farklı ülke tecrübelerinden yola çıkılarak (Çek Cumhuriyeti, Almanya, Macaristan, Polonya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Sırbistan başta olmak üzere yedi ülkede uygulanan arındırma politikalarını karşılaştırarak) dört farklı model ortaya konulabilir.<sup>16</sup> Bu sınıflandırma arındırmanın ihlale bulaşan bir kamu görevlisinin mevcut pozisyonunu devam ettirmesine izin verip vermediği üzerinden konulabilir.<sup>17</sup> Personel sistemlerinde yer alan üç model idealist olarak yorumlanmakta, ülkelerin

kendi problemleri için farklı çözümleri bir araya getirerek karma bir model oluşturabilecekleri de ayrıca ifade edilmektedir.<sup>18</sup> Bu modeller şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Dışlayıcı (*Exclusive*) Model
2. Kapsayıcı (*Inclusive*) Model
3. Uzlaştırıcı (*Reconciliarity*) Model
4. Karma (*Mixed*) Model

Arındırmaya ilişkin kurgulanan dörtlü modelde insanı merkeze alan bir bakış açısı ortaya koyulmakta ve arındırma sistemleri kişilerin görevine devam edip etmeyeceği üzerinden sınıflandırılmaktadır.

### Dışlayıcı Model<sup>19</sup>

Bu modelde bir kamu görevlisinin görev geçmişinin onun geleceğini belirleyecek en güvenilir yöntem olarak kabul edilmektedir. Zira kişilerin bir suça bulaşıp bulaşmadıkları otomatik olarak onun bir daha görev alıp alamayacağını belirlemektedir. Suça bulaşmışsa bir daha kamuda görev alması mümkün olmamakta ve devlet kademelerinden dışlanmaktadır.

Dışlayıcı sistemdeki böylesi bir işten çıkarma mekanizması yeni rejimin kısa sürede önemli sayıda davayı görmesini sağlamaktadır. Zira dışlayıcı sistem ceza yargılaması sistemindeki gibi uzun sürecek dava süreçlerini içermez. Öte yandan kanuni prosedür içermediğinden istismara da açıktır. Bu istismar kişisel husumetlerden doğacak asılsız suçlamalar olabileceği gibi boşalan yerlere belirli kimselerin getirilmesi şeklinde de vuku bulabilir.

İşten çıkarma ile sonuçlanan her sistem dışlayıcı sistem değildir. İşten çıkarma başka bir sistemin ikincil sonucu da olabilir. Dışla-

16. Roman David, “Form Prague to Baghdad: Lustration Systems and their Political Effects”, *Government and Opposition*, Cilt: 41, Sayı: 3, (2006), s. 354-357.

17. David, “Form Prague to Baghdad”, s. 353.

18. Roman David, *Lustration and Transitional Justice: Personnel Systems in the Czech Republic, Hungary and Poland*, (University of Pennsylvania Press, Philadelphia: 2011), s. 25.

19. David, “Form Prague to Baghdad”, s. 354-357.

yıcı sistemin ayırt edici iki özelliği fail odaklı olması ve işten çıkarma dışında başka bir cezalandırma yöntemi uygulanmamasıdır. Öte yandan ihracın ikincil sonuç olduğu sistem ise kurban odaklı olabilir.

Bu model diğer modeller ile karşılaştırıldığında sonuç odaklı ve etkili olması ile öne çıkmaktadır. Aynı zamanda katı ve mesafeli uygulamaları ortaya çıkarma riski nedeniyle eleştirilebilir.

Dışlayıcı sistem, geçmiş rejimle iş birliği yapmamış ama o potansiyeline sahip olduğunu düşündüğü, herhangi bir konuma sahip olmayan kişilere de önemli gördüğü pozisyonlar için yasak koyabilir. Bu sistem çalışanın sicilini yargılar. Sicili bir kez lekelenen kişinin herhangi bir pozisyonda kalması mümkün değildir.

Bu modelde dikkate alınan bir başka nokta ise geçmişte çeşitli haksızlıklarla hak etmediği makamlara gelenlerin yarattığı adaletsiz durumu düzeltmek ve adaleti yeniden sağlayarak yeni rejime duyulan güveni de inşa etmektir.

Bir başka önemli nokta da bu modelin insan kaynağı kısıtlı ülkeler için daha uygun olarak kabul edilmesidir.<sup>20</sup>

1991'de Çekoslovakya, 1992'de Bulgaristan ve 1993'te Arnavutluk'un kabul ettiği arındırma politikası modeli suça bulaşan kamu görevlilerini dışlayıcı bir yöntem benimsemiştir.

### **Kapsayıcı Model<sup>21</sup>**

Bu model, suça bulaşanların geçmiş bağlantılarını ortaya çıkarmak/itiraf etmek koşulu ile eski görevlerini sürdürme imkanı tanıyan bir yöntemi benimsemektedir. Bir kamu görevlisi itirafta bulunduğu takdirde makamını geri alma şansına sahiptir. Aslında bu modelde suçunu kabul eden kamu görevlisinin şartlı bir affa uğradığı söylenebilir. Bir anlamda suça bulaşan kamu görevlilerine "ikinci bir şans" ve "yeni bir başlangıç" imkanı sunulmaktadır. Öte yandan ikinci bir şans

hak eden kamu görevlilerinin geçmişi millete ifşa edilir. İfşa, ihraç anlamına gelmez aksine ihracın alternatifidir. Fakat her ifşa metodu kapsayıcı sistem olarak sınıflandırılmaz.

Kapsayıcı model ihlalde bulunan kişideki tavır değişikliğini ortaya koyar. Zira geçmişi açığa vurmak değişimin ve iyi niyetin göstergesidir. Bu sebeple söz konusu sistem geçmişle değer odaklı bir devamsızlık kurmaktadır. Toplumsal bir değer olan "itiraf" bu sistemde başlıca sosyo-politik bir ihtiyaca cevap verir.

Yapısalcı bir yaklaşımdan hareket eden kapsayıcı modele göre insan davranışı bazı yapısal unsurlardan etkilenmektedir. Dolayısıyla yapısal unsurlar değişirse insan davranışı da değişecektir. Buna bağlı olarak ise yeni rejimin herkes için bir başlangıç olduğu dolayısıyla eski rejime hizmet edenlerin de baskıcı ortamdaki kurtularak yeni rejime hizmet etmeye kendilerinin rıza göstereceği varsayılmaktadır.

Bu modele yöneltilebilecek önemli bir eleştiri kişinin suç geçmişinden hareket ediyor olmasıdır. Zira karşılaştırmalı tecrübeler göstermektedir ki kapsayıcı modelin başarılı bir uygulaması ancak ve ancak kamu görevlilerine ait güvenilir ve manipüle edilmemiş bilgiler/kanıtlar üzerinden gerçekleştirilebilir.

Bu model 1994'te Macaristan, 1997'de Polonya ve 1999'da Romanya'da uygulanmıştır.

Macaristan 1994'te bu modeli benimsemiştir. Burada benimsenen arındırma politikası belli kamu çalışanlarının eski rejimin baskıcı aygıtındaki konumuna göre yargılanmaması esasına sahiptir. Üç hakimden oluşan bir jüri, kişiyi iş birlikçi ilan ettiği takdirde verilen süre içerisinde bu kişinin istifa etmesini ister. Bu aşamada istifası istenen kişinin sürecin araştırılmasını talep etme hakkı bulunur. Jüri kararı sonucu kişi görevinde kalırsa da ismi resmi gazetede yayımlanarak millete duyurulur. Milletlin itirafçısı bilmesindeki fayda, kişinin üzerindeki toplumsal baskı ve gözetimi artırarak eski davranış biçimlerinden uzak durmasını sağlamak üzerinedir.

20. David, "Form Prague to Baghdad", s. 354-356.

21. David, "Form Prague to Baghdad".

## Uzlaşmacı Model<sup>22</sup>

Bu modelde de suça bulaşan kamu görevlisi iş birliği yaparsa eski görevinde kalabilmektedir. Ancak kapsayıcı modelden farkı, iş birliğinin ikinci şansı hak etmesi için kendisine sunulan anlaşmanın farklı olmasıdır. İş birliğinden kendisinin bir yazılı ifade ile geçmişini itiraf etmesi beklenir. Bu noktada iki seçeneği vardır: Ya itiraf edip görevinde kalacak ya da saklayıp gerçek ortaya çıkarıldığında görevinden alınacaktır. İtiraf isteğe bağlıdır, kişiler buna zorlanmazlar. İtirafı bulunanların ifadelerini incelemek ve karar vermek üzere ise bir "Arındırma Mahkemesi" kurulmaktadır.

Uzlaşmacı modelin kapsayıcı modelden farkı ikinci şansı sağlama noktasında ortaya çıkmaktadır. Kişi geçmiş bağını itiraf eder, itirafın doğruluğu teyit edilir. Geçmiş rejimle iş birliği yapmış ancak bunu doğru bir şekilde itiraf etmişse aynı pozisyonda kalmaya devam edebilir ancak bu durum kamuya duyurulur. Kişi önemli bir gerçeği saklamış veya yanlış/eksik anlatmışsa ihraç edilir ve ihracı kamuya duyurulur.<sup>23</sup>

Bu modele yönelik eleştirilerin en önemlisi, modelin tam uzlaşmacı olabilmesi için suça bulaşan kamu görevlisinin kendi eylemleri sonucu mağdur olan kişilerle yüzleşmesi, diyalog kurması ve özür dilemesi sürecini de kapsamı gerektirir. Bir anlamda hakikat/yüzleşme komisyonu tecrübesini gerektirmektedir. Bu nedenle açık ve hesap verebilir bir süreci zorunlu kılmaktadır.

Bu modeli uygulayan örneklerin başında Polonya (1999) gelmektedir. Geçmiş derin kutuplaşmalar barındıran bir ülke olan Polonya'da kişinin ikinci şansı hak ettiğini göstermek için teşvik edilmesi bu modele uzlaşmacı bir özellik kazandırmaktadır.<sup>24</sup>

## Karma Model<sup>25</sup>

Bu modelde ihlallere bulaşanların iş birliği içerisine girmeleri tasfiyelerine neden olabileceği gibi olmayabilir de. Suça bulaşan kamu görevlisinin geçmişi hesaba katılarak mevcut kamu görevlerinin niteliği göz önüne alınarak ikinci bir şans konusunda karar verilir. Buradaki başlıca kriter işlenen suçun niteliğidir. Örneğin hafif ve ağır ceza ayırımından yola çıkılarak kişilerin cezalandırılması söz konusu olabilir. Bunun önemli bir avantajı somut/tekel olaylar üzerinden giderek arındırmayı gerçekleştirmesidir. Bir başka avantajı ise uygulayıcılara sağladığı esnekliktir.

Bu modeli savunanların başlıca dayanağını usul açısından adaletin sağlanmasını kolaylaştırması oluşturmaktadır. Her durum tek tek incelenir ve toplu adalet anlayışından kaçınılır. Yetkililere niceliği ve niteliği dikkate alma ve temyiz (*discretion*) şansı verir. Bu model aynı zamanda esnek ve siyaseten de pragmatiktir. Ayrıca bu sistemde uygulama biçimleri herhangi bir yasal çerçeve değişikliğine ihtiyaç duymadan değişebilmektedir. Bu durum Almanya'nın denazifikasyonu (*denazification*) sırasında olduğu gibi zaman zaman sistemin aleyhine dönebilmektedir. Almanya'daki denazifikasyon süreci toplu suçlamadan toplu bağışlamaya dönmüş ve en son toplu af getirilmiştir.<sup>26</sup>

Bu modelde yetkililer başvuranlardan bir anlaşma ve anket doldurmalarını ister. Polonya'daki yeminli ifadeye benzer şekilde anket de sadakat testi şeklinde uygulanır. Ayrıca başvuranın sicilini incelenir, mülakata tabi tutulur, belirli bir pozisyona uygun olup olmadığına bakılır, durumu diğer başvuranlar ile karşılaştırılır, ihracı ya da ikinci bir şans verilmesi kararlaştırılır. Suçunu sakladığı anlaşılırsa görevden alınır. Polonya'daki sistemin aksine gerçeği söylemek iş birliğiye

25. David, "Form Prague to Baghdad", s. 361-363.

26. Albert James Bergesen, "Political witch Hunts: The Sacred and the Subversive in Cross-National Perspective", *American Sociological Review*, Cilt: 42, (1977), s. 221; Emile Durkheim, *The Elementary Forms of the Religious Life*, (Oxford University Press, [1912] Oxford 2001).

22. David, "Form Prague to Baghdad", s. 359-361.

23. David, *Lustration and Transitional Justice*, s. 37.

24. David, *Lustration and Transitional Justice*, s. 36.

otomatik bir ikinci şans vermez. İtirafının sonrasında kişiden bir de açıklama beklenir, ardından mülakat yapılır ve kişi izlenmeye devam eder. Durum değerlendirmesi yapıp ikinci bir şans verilir veya görevden alınır.<sup>27</sup>

Sadece güvenilir ve geniş iş gücü kaynağına sahip ülkelerde uygulanabilir olması ve suçta bulaşmış ve kendini gizleyen kamu görevlilerinin tekrar göreve sızma ihtimalinin yüksek olması bu modelin önemli zaafıdır.

Bu model Doğu-Batı Almanya'nın birleşmesinin ardından ve Saddam sonrası Irak'ta kullanılmıştır.

## Arındırma, toplumun bireyleri arasında ve devletle olan bağına doğrudan etki eden sembolik bir işlev de üstlenmektedir.

Bu dört modelin siyasi etkisi incelendiğinde yine farklı süreçlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin dışlayıcı model Çek Cumhuriyeti'nde yeni liderlerin devlet mekanizması üzerinde tamamen kontrolü ele geçirmelerine ve ayrıca Komünist Parti'nin reforme edilmeden ve hesap vermeden olduğu gibi kalmasına sebep olmuştur. Olumlu yanı ise gerekli reformların hızlı bir şekilde uygulanabilmesini sağlamasıdır.

Komünizm sonrası demokrasiye geçiş sürecinde arındırma mekanizmasına başvuran Polonya'nın kullandığı yarı-uzlaşmacı sistem kişiler arası güvensizliği derinleştirmiş ve karşılıklı suçlamaları artırmıştır. Yapılan referandum ile insanların bir süre sonra ikinci şans uygulaması istemeye başladıkları ortaya çıkmıştır. Bundan hareketle bu modelin kutuplaşmış toplumların çıkarına hizmet ettiği ifade edilebilir. Karma sistem ise tüm stratejileri benimseme imkanı verir.<sup>28</sup>

27. David, "Form Prague to Baghdad", s. 362-363.

28. David, "Form Prague to Baghdad", s. 365.

## Arındırma Mekanizmasına Eleştirel Yaklaşımlar

Arındırma politikaları birçok yönden olumlu ve olumsuz eleştirilerin odağında yer almaktadır. Bu politikaların en önemli olumlu yanlarından birisi gelecekteki güç sahipleri için caydırıcılık özelliği göstermeleridir. Eski rejim mensuplarının içerisinde buldukları hukuka aykırı durumlar sebebiyle yenilenmesi, ardından gelen siyasi elitlerin güçlerini daha adil ve dikkatli kullanmalarını sağlayabilmektedir.

Ordu, polis veya istihbarat personeline uygulandığında arındırma, kilit noktadaki baskıcı kurumları reforme etme özelliğine sahiptir. Eski rejimin araçları ve uygulayıcısı olarak görülen bu kurumların yenilenmesi çoğunlukla bu kurumlarca mağdur edilen millet tarafından talep edilmektedir.

Arındırma kanunlarına yönelik olumsuz eleştiriler de yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi arındırmanın kör bir araç olması ve toplu yargılama yaptığı için kimilerinin hak ettiğinden az veya çok ceza almasına sebep olması şeklinde yöneltilen bir eleştiridir. Bu eleştiriden yola çıkılarak arındırma süreçlerinde masumun yanlışlıkla cezalandırılmaması ve her bireyin kişisel olarak yargılanmasının adalet açısından büyük önem taşıdığı vurgulanmalıdır. Ayrıca arındırma politikaları net, hedef odaklı ve usul haklarını güvenceye alır biçimde düzenlenmelidir. Bu sebeple bu üç özellik arındırma sisteminin insan hakları ihlalleri ile anılmasının önüne geçecek bir zemin oluşturmaktadır.

Arındırma yönteminde kaynak olarak kullanılan gizli belgelere göre hareket edilmesi yöntemin bir başka olumsuz tarafını ortaya koymaktadır. Ülkelerin arındırma geçmişinden hareketle gizli belgelerin sık sık manipüle edildiği, değiştirildiği veya yok edildiği ifade edilebilir. Örneğin Macaristan'da demokrasiye geçiş görüşmelerinin gerçekleştirildiği dönem eski rejim temsilcilerine eski belgeleri yok etmek için zaman kazandırmış ve yüzde 70'i yok edilmiştir. Bu örnek arındırmanın hızlı ve pratik şekilde uygulanması gerekliliğini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'de bugün yaşanan yanlış ihbarlar, kişilerin kişisel motivasyonlarla çalışma arkadaşlarını ihbar etmeleri ve devleti zafiyet içerisinde göstermek amacıyla yalan ihbarların yapılması sonucu ortaya çıkan yetkili kişilerin meşgul edilmesi sebebiyle asıl suçluların soruşturmayla alınmaması da benzer bir durumu işaret etmektedir.

Arındırma politikaları olumsuz eleştirilene maruz kalsa da birçok ülke tarafından tercih edilen ve araştırmalara göre de demokrasiye değerli katkılar sunan bir adaleti tesis etme yöntemidir. Uygulandığı komünist ülkelerde komünizmin geri gelmesini önlemiştir. Bu ülkelerde demokratik özelliklere sahip bir bürokrasi yaratmış, özgür ve adil siyasi rekabet ortamını geliştirmiş, demokrasi kültürünü dengelemiş, sektörlere şeffaflık getirmiş ve yozlaşmış bir sınıfı bürokrasiden uzaklaştırmıştır.

### Arındırma Modellerinde Ordu ve Otonom Gruplara Karşı Yaklaşım

Arındırmanın doğasına etik açıdan yaklaşanlar ise genelde insan haklarına uygun olup olmadığını sorgulamaktadır. Arındırma süreçleri "grup" yargılaması yaptığı için bu durum insan hakları açısından çeşitli problemlere neden olacak riskleri barındırabilir.<sup>29</sup> Bu noktada suçu fiilen işleyenlerle aynı gruba ait kişilerin suçlularla eşit muamele görmesinin önlenmesi önemli bir meseledir.

Arındırma bireylere birey olarak değil bir grubun üyesi olarak muamele eder, bireyi grup hareketinden doğal olarak sorumlu tutar. Bu durum askerliğin zorunlu olduğu rejimlerde daha da hayati bir süreçtir.<sup>30</sup> Bu sebeple askerlik görevinde bulunanlar sadece işlerini yaptıkları için değil aynı zamanda kendi tercih etmedikleri zorunlu bir işi yaptıkları için de sorumluluk bağlamında soruşturma süreçlerine muhatap olabilirler.

Suç işleyen veya ihlalde bulunan bir gruba bağlı olmaları sebebiyle yargılanan kişiler, zorun-

lu askerlik görevini icra edenlerde yaşandığı gibi birtakım kriterler göz önünde bulundurulduktan sonra cezai işleme tabi tutulmalıdır. Bu kriterler kişinin ait olduğu grup ile kurduğu bağın pratik bir karşılığının olup olmadığını ve grup hareketinden ne kadar sorumlu tutulabileceğini ölçmeye, böylece adil olmayan kararların alınmasının önüne geçmeye yarayacaktır. Bir grubun bir bütün olarak hareket ettiğini iddia edebilmek için şu şartlar gerekmektedir:

1. Üyelerin, hedeflenen amaca ulaşamayacaklarını bilseler dahi kendilerini o amaç için hareket ediyor olarak görmeleri yeterlidir.
2. Üyeler karşılıklı olarak birbirlerinin aynı amaç uğruna çalışmalarını beklerler. Öteki türlü bu grubun organize olmamış ve öylesine bir araya gelmiş bir topluluktan farkları kalmayacaktır.
3. Belirli bir eylem olmasa dahi grubun oluşumu itibarıyla üyeler belirli bir amaç içerisinde bulunurlar.
4. Üyelerin nihai amaçları arasında asli bir bağ olur. Bu bağ prosedürel olmaktan öte üyelerin amaçlarının çakışması ile ortaya çıkmaktadır.
5. Grup üyeleri en az kullanacakları araçların genel konsepti konusunda hemfikir olur ve paylaşırlar.

Bireyin grubunu temsiliyeti ile alakalı da arındırma sistemlerinde soru işaretine yol açan bazı durumlar vardır. Otomatik temsiliyet yüklenen kişilerin yanlış bir şey yapmamış olsalar bile eski rejimin kurumlarında hizmette buldukları için bazı eylemlerin sorumluluğunu taşıdıkları varsayılır. Bunun bir iş birliği modeline dönüşmesi için kullanılan araçların açık-bilinebilir olması gerekmektedir.<sup>31</sup> Ordu gibi kapsamlı ve karmaşık yapılarda her bireyin bir diğersinin ne yaptığını bilmesi muğlaklıklar içerir.

Soruşturma ve arındırma süreçlerinde uygulamada ortaya çıkan bazı durumlar, bu kavramların "temizlik" (*purge*) ile karıştırılmasına

29. Yvonne Chiu, "Liberal Lustration", *The Journal of Political Philosophy*, Cilt: 19, Sayı: 4, (2011), s. 441.

30. Chiu, "Liberal Lustration", s. 442.

31. Chiu, "Liberal Lustration", s. 447.

yol açmaktadır. Bu karışıklığa özellikle arındırmadaki tasfiye edici yaklaşım ile temizliğin yok edici mantığı arasındaki ince çizginin aşılıp aşılmadığının tespitindeki zorluğun neden olduğu söylenebilir. Bu nedenle arındırma ile temizlik arasındaki farklara işaret etmek bu noktada önemli gözükmektedir.

## ARINDIRMA VE TEMİZLİK POLİTİKALARI ARASINDAKİ FARKLAR<sup>32</sup>

Arındırma ve temizlik kavramları sık sık birbirleriyle karşılaştırılan iki yöntemdir. Amaç bakımından benzerlik gösterebilirler de uygulamada temel ve önemli farklılıklara sahiptirler. Arındırmaya ilişkin düzenlemeler sadece arındırma kuralları içeren kapsamlı hükümleri barındırmak zorunda değildir. Seçim veya vatandaşlık kanunları da arındırma ile alakalı maddeler içerebilirler. Sadece arındırma kanunu çıkaran ülkelere bazıları Bulgaristan, Macaristan ve Polonya'dır. 2004 yılına kadar Letonya'da ise arındırma kanunları yerel meclislere ait seçim kanunları içerisinde yer almıştır. En nihayetinde ise hepsi parlamentodan ortak bir karar alınarak çıkmış kanunlardır.

Tüm arındırma programları sonucunda muhtemelen iş kaybı yaşanması veya eski rejim liderleri cezalandırması gibi bir durum söz konusu olmak zorunda değildir. Polonya 1997'deki arındırma programında geçmişi hakkında yalan söyleyen siyasetçileri siyaseten azletmemiş, bunun yerine isimlerini resmi gazetede yayınlayarak siyasi geleceklerini seçmenlerin kararına bırakmıştır. Ayrıca suçlama temelli arındırmalar itiraf temelli olana göre temizlik yöntemine daha yakın profile sahiptir. Zira ilki baskıcı rejimle iş birliğini hedeflerken diğeri sadece iş birliğini saklama durumunu hedefler. Bu durumda Türkiye örneği ile bağdaştırılan karma model arındırma yöntemine daha yakın durmaktadır. Zira dışlayıcı bir uygulamadan ziyade tekil örnekler üzerinden hareket edildiği ve yapılan incelemeler

32. Stan, "The Urge to Purge".

sonucunda örgütle ilişkisi olmadığı ortaya çıkanların tekrar görevlerine döndükleri/dönecekleri anlaşılmaktadır. Bu çerçevede özellikle arındırılacak kamu görevlilerinin FETÖ ile olan bağlantılarının her bir örnek için ayrı ayrı değerlendirilmesi de önemli kabul edilmelidir.<sup>33</sup>

İki sistemin karşılaştırılması noktasında haksız karara uğrayan kişilerin haklarını arayabilmesi önemli bir nokta olarak öne çıkmaktadır. Arındırma kanunu ile cezalandırılan bazı kişiler mahkemelere başvurmuş ve haklarında çıkan kararları temyiz edebilmişlerdir.

Son olarak tüm arındırma programları demokrasiyi güçlendirme amacıyla uygulanırken temizlikte ise demokrasi ana motivasyonlardan biri değildir. Arındırma<sup>34</sup> demokrasinin önünde bir engel oluşturmaz. Arındırmayı benimseyen ülkelere bakıldığında bugün daha demokratik oldukları görülmektedir. Buna karşın çoğu temizlik kanunu, uygulandığı ülkeyi daha az demokratik hale getirmiş ve hukukun üstünlüğü ilkesini zayıflatmıştır.

## Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) Arındırma Politikalarına Bakışı

Arındırma politikaları işlenen insan hakları ihlallerine karşı hayata geçirilen mekanizmalar olmakla birlikte bizzat kendileri de muhatap aldıkları kesimler açısından çeşitli ihlallere neden olma potansiyeli taşımaktadır. Arındırma ile insan hakları arasındaki ilişkiye bu iki perspektiften bakma imkanı veren mekanizmalardan biri AİHM'dir. Arındırma politikalarının hayata geçirildiği coğrafyaların başında gelen Avrupa'daki en önemli insan hakları yargı yeri olan AİHM, verdiği çeşitli kararlar ile bu coğrafyanın birçok yerinde özellikle Sovyetler Birliği sonrasında daha önce komünizm ile iş birliği yapmış kamu görevlilerinin arındırılması süreçlerinde ortaya çıkan ihlaller üzerinden değerlendirmeler yapmıştır.

33. Güleler, "Dünyada Arındırma Politikaları ve Devletin FETÖ'den Arındırılması".

34. Diğer kararlar için bkz. James Sweeney, *The European Court of Human Rights in the Post-Cold War Era*, (Routledge, New York ve London: 2013).

Her şeyden önce AİHM yaptığı değerlendirmelerde arındırma süreçlerine ilişkin sözleşmecî devletler arasında tek tip bir uygulamanın olmadığını ve devletin kamusal işlevlerini daha sağlıklı biçimde yerine getirebilmesi için bir arındırma sürecini hayata geçirebileceğini kabul ettiği belirtilmelidir.<sup>35</sup>

Mahkemenin “adil yargılanma hakkı” kapsamında arındırma süreçlerine olan yaklaşımında özellikle hakkaniyete uygun yargılama ve silahların eşitliği gibi ilkelere ne ölçüde uyulduğu hususunda değerlendirmeler yaptığı görülmektedir.<sup>36</sup>

AİHM'nin arındırma süreçlerinde dikkate aldığı bir diğer hak kategorisini ise “özel ve aile hayatına saygı hakkı” meydana getirmektedir. Bununla birlikte parazit bir hak olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 14. maddesinde düzenlenen “ayrımcılık yasağı” nı da içtihatlarında kullanmaktadır.<sup>37</sup>

Bunlar dışında Sözleşme'ye Ek 1 No'lu Protokolün 3. maddesinde düzenlenen “serbest seçim hakkı”nın da mahkemenin arındırma süreçlerine dair kararlarında yer aldığı görülmektedir.<sup>38</sup>

## 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ SONRASI DEVLETİ FETÖ'DEN ARINDIRMAYA İLİŞKİN ATILAN ADIMLAR

Hükümet darbe girişiminin hemen ertesinde devleti FETÖ'cü unsurlardan arındıracak adımları atmış ve bugüne kadar yaklaşık 90 bin kamu personeli görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Uzaklaştırı-

lanların bir kısmı hakkında hukuki süreçler ve bu çerçevede gözaltı ve tutuklama kararı gibi çeşitli adli süreçler başlatılmış diğer bir kısmı hakkında ise göreve iade kararı verilmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi ve bu girişimin ana aktörü olan FETÖ'nün karakteri dikkate alındığında Türkiye'deki sürecin özgünlüğü dikkat çekici bir hal almaktadır.<sup>39</sup>

**Arındırma programları demokrasiyi güçlendirme amacıyla uygulanırken temizlik ana motivasyonlardan biri değildir. Arındırma demokrasinin önünde bir engel oluşturmaz. Arındırmayı benimseyen ülkelere bakıldığında bugün daha demokratik oldukları görülmektedir.**

15 Temmuz sonrası hızlıca girişilen ve günümüze kadar gelen FETÖ ile mücadelenin dönüm noktaları sıralanacak olursa ilk önemli adım olarak 21 Temmuz'da ülke genelinde olağanüstü hal (OHAL) ilan edilmesi gösterilebilir. Genel olarak mücadele sürecinin ana gövdesini oluşturan unsur ise darbe sonrası çıkarılan KHK'lardır. OHAL kapsamında ilki 23 Temmuz tarihinde çıkarılan 667 sayılı KHK ile “Milli güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen FETÖ/PDY aidiyeti, iltisakı veya irtibatı belirlenen 2.341 adet özel sağlık kurum ve kuruluşu, özel öğretim kurum ve kuruluşları ile özel öğrenci yurtları ve pansiyonları vakıf ve dernek ile bunların iktisadi işletmeleri, vakıf yükseköğretim kurumları, sendika, federasyon ve konfederasyonlar kapatılmıştır.” (667 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname [KHK], 2016: Madde 2) Kapatılan yükseköğretim kurumlarında kayıtlı öğrenciler, Yükseköğretim Kurulu tarafından devlet üniversiteleri veya vakıf üniversitelerine yerleştirilmiştir. Aynı KHK'nın kamudaki yansıması 25 Temmuz'da 45.954 kamu personelinin görevin-

35. Birçok karar içinden bkz. Chodyncki v. Polonya Kararı, Başvuru No: 17625/05, 2 Eylül 2008.

36. Örneğin bkz. Zablocki v. Polonya Kararı, Başvuru No: 10104/08, 31 Mayıs 2011; Matyjek v. Polonya Kararı, Başvuru No: 38184/03, 24 Nisan 2007.

37. Bkz. Sidabras ve Džiautas v. Litvanya Kararı, Başvuru No: 55480/00 ve 59330/00, 27 Temmuz 2004; Turek v. Slovakya Kararı, Başvuru No: 57986/00 ve 59330/00, 14 Şubat 2006.

38. Bkz. Adamsons v. Litvanya Kararı, Başvuru No: 3669/03, 24 Haziran 2008.

39. Serdar Gülener, “Devletin FETÖ'den Arındırılması ve Olası Riskler”, *Star Açık Görüş*, 24 Eylül 2016.

den uzaklaştırılması biçiminde gerçekleşmiştir. Yine aynı tarihte 42 gazeteci hakkında yakalama kararı çıkartılmıştır.

Darbe gecesi operasyonel rolü üstlenen TSK personeline yönelik görevden almaları da içeren 668 sayılı KHK 27 Temmuz'da çıkarılmış ve 1.684 askeri personel ordudan ihraç edilmiştir. Aynı sayılı KHK ile 3 haber ajansı, 16 televizyon kanalı, 23 radyo kanalı, 45 gazete, 15 dergi, 29 yayınevi ve dağıtım kanalı kapatılmıştır. 31 Temmuz tarihinde çıkarılan 669 sayılı KHK ile "Milli güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen FETÖ/PDY aidiyeti, iltisakı veya irtibatı belirlenen toplam 1.389 askeri personel TSK ve Jandarma Genel Komutanlığı teşkilatından çıkarılmıştır." (669 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname [KHK], 2016: Madde 2). 17 Ağustos'ta çıkarılan 670 sayılı KHK ile toplamda 2.692 personel kamu görevi, TSK, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğünden; 1 Eylül tarihli 672 sayılı KHK ile ise kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan 50.684 personel ihraç edilmiştir. KHK kapsamına alınan kamu kurum ve kuruluşları içerisinde Başkanlık, bakanlıklar, TBMM, kurumlar, kamu işletmeleri, genel müdürlükler ve müsteşarlıklar yer almaktadır.

FETÖ devlet içerisinde örgütlenme biçimi doğrultusunda devlet mekanizmasını aksatmak ve gerekli durumlarda kendi lehine müdahale etmek, üyelerini kilit mevkilere yerleştirmek ve gerekli gördüğü kişilerle iş birliği yapabilmek adına yargı ve emniyet teşkilatı içerisinde de ciddi bir yapılanmaya gitmiştir. Yargı içerisindeki örgüt üye ve iş birlikçilerine yönelik 15 Temmuz sonrası başlatılan mücadele kapsamında açığa alınan hakim ve savcılardan 2.847'si 25 Ağustos'ta ihraç edilmiş, yine aynı gün 25 hakim ve savcı için göreve iade kararı verilmiştir. 15 Temmuz'dan bu yana ise HSYK tarafından toplamda 3.456 hakim ve savcı meslekten ihraç edilmiştir. 17 Aralık'tan sonra büyük ölçüde örgütten temizlenen Em-

niyet Teşkilatı 15 Temmuz'da darbe girişiminin bertaraf edilmesinde kritik rol oynamıştır. Ancak teşkilat içerisindeki FETÖ yapılanması bugün hala tamamen temizlenebilmiş değildir. Bu sebeple 4 Ekim'de Emniyet Genel Müdürlüğü 2.523'ü amir sınıfından olmak üzere toplam 12.801 polisi açığa almıştır.<sup>40</sup>

FETÖ ile iş birliğinde bulunanlara yönelik gerçekleştirilen mücadelenin yasal unsurunu oluşturan KHK'lara dayalı olarak gerçekleştirilen açığa alma prosedürünün yanında ek tedbir ve uygulamalar da gündeme alınmıştır. 26 Temmuz'da darbe girişiminin araştırılması için 15 milletvekilinden oluşacak bir Meclis araştırma komisyonu kurulması kabul edilmiştir. Komisyon üyeleri 20 Ağustos'ta belirlenmiş ve ilk toplantı 4 Ekim'de gerçekleştirilmiştir. Komisyon bugüne kadarki çalışmalarında FETÖ'nün kırk yıla yayılan devlete sızma sürecini, darbeye giden yolu ve 15 Temmuz gecesi yaşananları açığa çıkarmak adına eski genelkurmay başkanları, üniversite rektörleri, önemli görevlerde bulunmuş politikacılar, eski emniyet mensupları ve eski FETÖ üyelerini dinlemiş, tutanakları da Meclis sitesinden yayımlamıştır.

FETÖ ile mücadele sürecinin doğru, sistemli ve hakkaniyetli biçimde işlemesi adına atılan adımlar ve uyarılar tüm mücadele sürecinin "masumu korumak ve suçluyu cezalandırmak" ilkesine uygun bir biçimde yürütülmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Ancak binlerce üyesi ile devletin her kurumuna sızan FETÖ'nün arındırma sürecini sulandırarak örgüte zaman kazandırmak adına yanlış yönlendirmelerde bulunan üyelerinin kamudaki varlığı sürecin istenen şekilde işlemesini sekteye uğratma riski taşımaktadır. Sürecin sistemli ve hakkaniyetli yürütülmesi bağlamında AK Parti 5 Ağustos'ta teşkilat ve belediyelere sızan FETÖ mensupları ve iş birlikçilerinin belirlenmesi konusunda dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin genelge ya-

40. Bu rakamlar analizin yayınlandığı gün itibarıyla değişiklik gösterebilir.

yımlamış, teşkilat ve belediyeleri titiz çalışılması konusunda uyarılmıştır. 12 Eylül'de Başbakan Yardımcısı Nurettin Canikli hata sonucu kamudan atılanların tespiti yapılır yapılmaz görevlerine geri dönebileceklerini söylemiştir. 17 Eylül'de ise FETÖ ile mücadelede haksızlığa uğradığını iddia edenlerin araştırılması için Başbakanlık ile tüm valiliklerde kurullar oluşturulmuştur.

Hala devam eden FETÖ ile mücadele sürecinde devlete ait kamu kurum ve kuruluşları, ordu ve emniyet teşkilatından ihraç edilen örgüt mensubu kişilerin sayısının on binlerle telaffuz edilmesi bir bakıma Türkiye'nin ciddi bir tehlikeyi çok ucuz atlattığını ifade etmektedir. Örgüt üyelerinin belirlenebilmesi, birbirleri ile iletişime geçmelerinin önlenmesi ve hızlıca etkisiz hale getirilebilmesi bakımından sürecin vakit kaybetme lüksüne sahip olmaması, izlenen arındırma yöntemlerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Görüldüğü üzere darbe girişiminden çok kısa bir süre sonra devlet kurumlarına sızmış FETÖ mensuplarının tasfiyesine girişilmiştir. Bu tasfiyeler anayasal bir yönetim biçimi olan OHAL kapsamında gerçekleştirilen bir uygulama çerçevesi içinde yürütülmektedir. Bugüne kadar gelen süreç, devletin FETÖ'den arındırılmasına yönelik üç ayaklı bir stratejinin ilk iki aşamasına işaret etmektedir. Önce açığa alma ardından soruşturma süreçlerini ifade eden bu iki aşama, yargılamaların başlamasıyla üçüncü aşamaya geçecektir.

## ARINDIRMA MEKANİZMALARINA DÜNYADAN ÖRNEKLER

Arındırma mekanizmalarını benimseyen ülke örneklerine bakıldığında benzer durumlar sonrasında uygulamaya sokulan mekanizmalar olduğu gibi, birbirinden bağımsız durumlar sonrasında da arındırmanın kullanıldığı görülmektedir. Benzer durumlara örnek olarak yukarıda da sıkça bahsedildiği üzere komünizmden

demokrasiye geçiş yapan Doğu Bloku ülkeleri verilebilir. Arındırma mekanizmasının farklı formlarda ortaya çıktığı ve bugünkü modellerin temelini formların çeşitliliğinden aldığı ifade edilebilir. Ancak arındırma, çıkışı itibarıyla komünizmden demokrasiye doğru rejim değişikliği yaşayan ülkelere özgü bir uygulama olmanın ötesine geçmiştir. Bu bağlamda arındırmanın sözcüğü ülkeler tarafından hukuk sistemine kazandırılmış bir yöntem olduğu söylenebilir. Burada verilen ülke örneklerinden Arjantin ve El Salvador'da askeri cunta, Irak'ta da otoriter Baas rejimi sonrasında arındırma mekanizması ülkenin kendi dinamiklerine özgü biçimde şekillendirilip devreye sokulmuştur.

### Arjantin<sup>41</sup>

Arjantin'de diktatörlük sonrası resmi anlamda bir soruşturma veya arındırma programı benimsenmemiştir. Ülkedeki diktatörlük rejimi bir yandan anayasayı kısıtlayan ve askeri cuntaya anayasa üzerinde mutlak güç sağlayan bir yasamaya öte yandan da gizli kuruluşlar ve eylemler için oluşturulmuş kuralları ifade eden paralel ve gizli bir kuralcılığa dayanmıştır. Bu özel oluşum ordunun normal yapısının içerisinde oluşturulmuş ve ona entegre edilmiştir. Gizli yapı hücrel gruplardan oluşmuştur. Bu gruplar adam kaçırmaya ve kişilerin varlıklarına el koymaya gibi eylemlerden ve kaybolan kişilerden sorumludur.

Arjantin'de geçiş süreci 1983 yılında başlamıştır. Başkan Alfonsin'in önceliği yeni bir askeri darbeyi önlemek ve bunu başarabilirse kurumları reforme etmektir. Çıkarılan kararname ile ilk üç askeri cuntanın özgürlükten mahrum bırakma, cinayet ve işkence suçlarından yargılanması istenmiştir. Ayrıca sivil toplumun ve mağdur kimselerin taleplerine cevap vermek amacıyla bir araştırma komisyonu (National Commission on the Disappearance of Persons-CONADEP) kurulmuştur. Kurulan komisyon soruşturma yapabilecek kapasiteye sahip

41. Valeria Barbuto, "Strengthening Democracy: Impugnacion Procedures in Argentina", *Justice as Prevention: Vetting Public Employees in Transitional Societies*, ed. Pablo De Greiff ve Alexander Mayer-Rieckh, (Social Science Research Council, New York: 2007), s. 40-79.

olmamakla beraber araştırmalarını en son çıkardığı kapsamlı bir rapor ile sonlandırmıştır.

1985 yılında ise Suç ve Islah Federal Komisyonu durumu ele almış ve askeri cuntadan beş komutanı cinayet, özgürlükten mahrum bırakma, işken ve benzer suçlardan mahkum etmiştir. Mahkeme cunta yönetiminin baskısının artırılması için gizli bir planın hazırlandığını da ortaya koymuştur.

## Arjantin’de geçiş süreci 1983 yılında başlamıştır. Başkan Alfonsin’in önceliği yeni bir askeri darbeyi önlemek ve bunu başarabilirse kurumları reforme etmektir.

Arjantin’de suçluların askeri rejim sırasında işlediği suçları ortaya çıkarmak konusunda STK’lar, kurbanların aileleri ve bazı yargı mensuplarıyla iş birliğine gidilmiştir. Yardım kuruluşları sadece ülke çapında veya uluslararası alanda tanınmayı değil bu işe yargı içerisinde devam etmeyi, böylece en azından devletin bir organının konuyla resmi olarak ilgilenmesini talep etmişlerdir. 1999 yılı itibarıyla da benzer davalara Arjantin yargısı tarafından bakılmaya başlanmıştır. 2000 yılında eski davaların tekrar görölmesi talebi gündeme gelmiş ve 2001-2003 yılları arasında bu davaların çoğunun anayasal olmadığı ve tekrar görölmesine karar verilmiştir. 2003 yılından itibaren bazı tedbirler alınmış ve alınmaya da devam edilmektedir.

### El Salvador<sup>42</sup>

El Salvador’da 20 yılı aşkın süren askeri yönetim altında 70’lerden itibaren siyasi sistem sendelemeye başlamış ve seçimler meşruiyet aracı olmaksızın çıkmıştır. Askeri yönetime karşı örgütlenen

silahlı gerilla birlikleri demokrasi talepleri için rejimle 12 yıl sürecek bir savaşa girişmiştir. 80’lerde ise uluslararası baskılar ve yeni seçilen muhafazakar hükümetin de istekli olmasıyla 1990 yılında görüşmeler için masaya oturulmuştur. İki yılın sonunda bir barış anlaşması imzalanarak silahlar bırakılmış ve sıkı bir demokratikleşme programı uygulanmaya başlamıştır.

Yeni anayasal reformlarda ordunun durumu yeniden düzenlenmiş, rolü dış tehditlere karşı savunma ile kısıtlanmış ve ordu ile hareket eden eski polis gücü yerine yenisi oluşturulmuştur. Bu noktada eski ordu ve askeri rejim mensuplarına ne olacağı konusu önemli bir sorun teşkil etmiştir. Askeri personelin belirlenen barış şartlarını uygulamayabileceği ve askerin yönetimi yeniden ele geçirme teşebbüsünde bulunabileceği gibi konularda tereddüt yaşanmıştır. Barış anlaşması bu sorunlara çözüm olarak askeri gücü azaltmış, insan haklarını koruması amacıyla kurumlar oluşturmuş, yargının bağımsızlığını güçlendirmiş, savaş sırasında işlenen suçlar için hakikat komisyonları ve eski personeli arındırmak amacıyla da geçici bir komisyon kurmuştur. Bu geçici komisyon eski personeli üç aşamalı bir teste tabi tutmuştur: Hukukun üstünlüğüne sayęı, profesyonel yeterlilik ve yeni barış koşulları altında çalışabilmek. Geçici komisyonun başarılı olmasının bir sebebi herhangi bir adli cezadan ayrı tutulması ve sürecin gizli yürütölmesi olarak gösterilmektedir.<sup>43</sup>

Geçici Komisyon soruşturma için üç farklı mekanizma belirlemiştir: Toplu soruşturma, doğrudan soruşturma ve dolaylı soruşturma. Toplu soruşturma bir kurumun tamamını veya bir bölümünün tamamını feshetmeyi kapsamaktadır. Tüm alışanlar işten çıkarılmış ve bazen benzer bir pozisyona yeniden başvurmaları yasaklanmıştır. Barış anlaşmasını takiben silahlı kuvvetlere yönelik dört doğrudan soruşturma gerçekleştirilmiştir: İlk olarak eski ordunun savaşçı gücü feshedilmış ve üyelerine siyasi parti aracılığıyla siyasete girme veya yeni kurulan polis teşkilatına katılmaları için seçenek sunulmuştur. İkincisi Milli Muhafız Teşkilatı

42. Ruben Zamora ve David Holiday, “The Struggle For Lasting Reform: Vetting Process of El Salvador”, *Justice as Prevention: Vetting Public Employees in Transitional States*, ed. Alexander Mayer-Rieckh ve Pablo De Greif, (Social Science Research Council, New York: 2007).

43. Zamora ve Holiday, “The Struggle For Lasting Reform”.

(National Guard) ve Hazine Polisi'nin (Treasury Police) feshedilmesidir. Üyeleri orduya katılmıştır. Üçüncü olarak ordunun elit askeri gücünü oluşturan Süratli İntikal Piyade Taburu ve son olarak da iki yardımcı milis kuvveti feshedilmiştir.

Doğrudan soruşturmada kurumdaki tüm personel incelenmiş ve kimin kalıp kimin gideceğine karar verilmiştir. Doğrudan soruşturma hem ordu hem de polis içerisindeki tüm çalışanlara ve polisler için gerçekleştirilmiştir. Eski Milli Polis teşkilatında çalışanlar için yenisine başvurma prosedürü getirilmiştir. Bu prosedüre göre gerekli nitelikleri taşıyanlar ve iş yapabilirliğine yönelik bir değerlendirmeden geçenler yeni polis teşkilatına başvurabilmiştir.

Dolaylı soruşturma ise personelin ileride tekrar değerlendirilmesi gerektiğini ve prosedürleri içermektedir. Silahlı kuvvetler, polis gücü ve yargıyı kapsamıştır. Yargı, soruşturma prosedürüne dahil olmamak için güçler ayrılığı ilkesini kullanmıştır. Yüksek Mahkeme işine karışıldığı takdirde barış anlaşmasının maddelerini anayasa karşı ilan edeceğini belirtmiştir. Buna karşın çözüm olarak hakimlerin eğitiminden seçilmesine kadar tüm süreçleri yönetecek bağımsız Milli Yargı Konseyi kurulmuştur.

El Salvador'un uyguladığı soruşturma mekanizması kişiye değil kurumlara yönelik olduğundan bir reform sürecine dönüştüğünü ve demilitarizasyon sürecinin başarıyla gerçekleştiğini göstermiştir. Ancak doğrudan soruşturma mekanizmasının olmadığı yargının soruşturmasına bakıldığında kurumsal reformların kapsamlı olmadığı ve başlıca iki yargı kurumu tarafından kısıtlandığı görülmektedir. Bu kurumlarda yozlaşma devam etmiştir. Özetle kapsamlı soruşturma ve onu takiben kurumsal reformun yapılmaması başarısızlığa zemin hazırlamıştır.

## Irak

Doğu Avrupa örnekleri dışında arındırma politikası benimseyen bir başka ülke Baas rejimi sonrası Irak olmuştur. Irak'ta 2003 yılına kadar Saddam Hüseyin'in Baas partisi rejimin siyasi baskı

aracıdır. Saddam sonrasında başa gelen Geçici Koalisyon Yönetimi (Coalition Provisional Authority-CPA) 2003 yılında karma modeli benimsemiştir. Arındırma politikası ile başlıca yönetim birimlerindeki Baasçılar tasfiye edilse bile büyük çaplı tasfiyelerden kaçınılmıştır.

CPA karma sistemi uygularken dışlayıcı yöntemi tercih etmiştir. Bu tercihin sonucu olarak problem çözülmemiş aksine büyüyerek devam etmiştir. Zira dışlanan Baasçılar yeni sisteme karşı direniş göstermişlerdir. Ayrıca polisi ve güvenliği yönetecek yetkin insan kaynağı sağlamakta sıkıntı yaşanmış, Baasçılardan boşalan kadroları dolduracak sadık kişiler yetersiz kalmıştır. Koalisyonun ABD öncülüğünde kurulması ve meşruiyet eksikliği yeni ayrışmalara sebep olmuştur. Pro-Amerikan ve anti-Amerikan ayrışması toplumdaki diğer ayrışmaları gölgesinde bırakmıştır. Kadrolara girmek için eğitilecek kapasite sahibi kişiler bu durumlara ek olarak gerçekleşen suikastler sonucu kamuda görevlendirilme konusuna tereddütlü ve gönülsüz yaklaşmışlardır.

Irak'ta uygulanan arındırma modeli sivil kayıpların da yaşanmasıyla büyük bir hata olduğu yönündeki sert eleştirilere maruz kalmıştır.<sup>44</sup>

## SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Devletin FETÖ'den arındırılması, 15 Temmuz askeri darbe girişimi sonrası devletin kendini koruma refleksinin bir yansıması olan örgüt üyelerinin tasfiyesinin yanında aynı zamanda kapsamlı bir soruşturma ve yargılama sürecini de ifade etmektedir. Bu yönüyle politik olduğu kadar hukuki bir bağlama da sahiptir. Bir taraftan izlenecek olan yöntemin mahiyeti diğer taraftan da doğuracağı hukuki sonuçlar söz konusu bağlamı ortaya çıkarmaktadır.

Dünyada devlet aygıtını suça ve insan hakları ihlallerine bulaşan kamu görevlilerinden arındırma çalışan örnekler, bu çabaya eşlik eden tek bir

44. David, "Form Prague to Baghdad".

modelin olmadığını göstermektedir. Ayrıca Türkiye özelinde düşünüldüğünde bu örneklerin hiçbirinin 15 Temmuz darbe girişimi ve FETÖ'nün karakteri ile birebir örtüşmediği de belirtilmelidir. Bunun da kaçınılmaz bir sonucu soruşturma ve arındırma sürecine eşlik eden soruşturma ve yargılama yöntemlerinin birbirinden farklılaşmasıdır. Ancak tüm farklılıklara rağmen bu süreçlere dair üzerinde uzlaşılan başlıca husus evrensel hukuk devleti ve insan hakları ilkelerinden ayrılmaksızın devletin arındırılmasının gerekliliğidir. Zira arındırma ile temizlik kavramları arasındaki ince çizgiyi bu bağlılığın ne ölçüde güçlü olup olmadığı belirlemektedir.

Karşılaştırmalı örnekler incelendiğinde arındırmaya dair dört temel modelin olduğu görülmektedir. Bu modellerin her biri çeşitli olumlu/olumsuz yanlara sahiptir. Bunlar içinde özellikle karma model, sahip olduğu esnek yapı nedeniyle diğerlerine göre adaletin tesisine hizmet etmek noktasında daha başarılı gözükmektedir.

Arındırmanın örgütlü bir grup faaliyetine karşı gerçekleştirilmesi beraberinde önemli riskleri de getirmektedir. Bu riskler arındırma politikasının etkin/başarılı bir biçimde işletilmesi ve sonuçlandırılmasına doğrudan etki etme potansiyeli taşıması ve bireylerin birbirine ve devlete olan güvenlerini adaletsizlik algısı ile ortadan kaldırmak gibi yıkıcı sonuçlara yol açabilmesi nedeniyle dikkate alınmalıdır. Bu durum Türkiye'deki mevcut uygulamalar ışığında da değerlendirilmeye muhtaçtır.

Arındırmanın aynı amaca hizmet eden örgütlü bir harekete yönelen karakterinin ortaya çıkardığı ilk risk arındırmanın toptancı bir yaklaşım içinde gerçekleştirilmesidir. Söz konusu toptancılık suça/ihlale bulaşanları tasfiye ederken örgütle ilgisi olmayan kişileri de o grupla ilişkilendirmek suretiyle tasfiye eden bir mantığın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da toplum ile devlet arasında bir güven krizi doğması olasılığını artırabilir.

Devletin FETÖ'den arındırılmasında karşımıza çıkan bir diğer riski patronaj ilişkileri üzerinden kendini aklamaya çalışan FETÖ'cüler

meydana getirmektedir. Bunlar arındırmayı yapmakla görevli birim, organ ya da kişilerle çeşitli kişisel ve ideolojik ilişkiler üzerine oluşturulmuş patronajın avantajlarına sahiptirler. Aynı zamanda sosyal medya başta olmak üzere çeşitli kanallar aracılığıyla kamuoyu üzerinde birinci riski bir söylem kurma aracı olarak kullanmakta ve süreci sulandırma girişimlerinde bulunmaktadır. Böylece arındırmanın yavaşlatılarak akamete uğratılma çabalarına hizmet edilmektedir. Buna benzer bir durum 17-25 Aralık sonrası süreçte de tecrübe edilmiş ve 15 Temmuz darbecilerini cesaretlendiren iklim oluşturulmuştur.

Bu iki riski ortadan kaldıracak en temel adım arındırma sürecinde rol alan aktörler üzerinde sağlıklı bir denge-denetleme sisteminin kurulmasıdır. Hem tasfiyelerin toptancı bir anlayışla yürütülmesi hem de devletin çeşitli kademelerde gizlenen FETÖ'cüler ile iş birlikçilerinin ortaya çıkarılması bu şekilde kolaylaşacaktır.

Oluşturulacak çeşitli idari mekanizmalar aracılığıyla ileri sürülen "haksızlık" iddialarının incelenerek hızlı bir biçimde karara bağlanması da bu çerçevede düşünülmelidir. Örgüt mensuplarının etkinliğini sağlayan en önemli özelliklerinden birinin güçlü bir ağ (network) içinde kendilerine biçilen görevleri yerine getirebilmeleridir. Bu nedenle FETÖ şüphesi ile tespit edilen her bir kamu görevlisinin tek tek incelenmesi ve örgütle olan bağının saptanması önemlidir. Toptancı bir anlayışı engelleyebilecek böylesi bir yaklaşım masumların zarar görmesini ortadan kaldırmanın yanı sıra örgüt mensuplarının da suça bulaşma derecelerinin tespitine yardımcı olacaktır. Nitekim yapılan son düzenleme ile valilikler bünyesinde oluşturulan birimler FETÖ ile ilişkisi olmayan kamu görevlilerinin başvurularını kabul etmeye başlamıştır. Bu mekanizmanın sağlıklı bir biçimde işletilmesi özellikle ilk riskin bertaraf edilmesinde önemli bir rol oynayabilir. Bununla birlikte gizlenen FETÖ'cülerin tespitine dair yapılan şikayetlerin de bu mekanizmanın görev alanı içine sokulması ikinci riskin ortadan kaldırılmasına hizmet edebilir.

Gerçekleştirilen arındırmanın tamamlayıcı unsurlarını tasfiyesi gerçekleştirilenlerin soruşturmaları ve yargılanmaları meydana getirecektir. Soruşturma ve yargılamaalarda elde edilen bulguların kamuoyu ile mümkün olduğunca paylaşılmasına özen gösterilmelidir. Sürecin şeffaflığına katkı sağlayacak bu durum aynı zamanda tasfiyelere dair ileri sürülen itirazların önüne geçilebilmesini kolaylaştıracaktır. Ayrıca tasfiye sürecinde resmi makamların elde ettikleri bilgi ve belgelerin kayıtlarının tutulması ve saklanması, devletin bu örgüte karşı bir hafıza oluşturmasının yanı sıra yine ortaya çıkması muhtemel çeşitli itirazlara karşı da kullanılabilir imkanlar sunabilecektir.

KHK'lar ile gerçekleştirilen tasfiyelerin yasal düzeydeki tamamlayıcı adımlarının atılması hızlandırılmalıdır. Bu çerçevede özellikle kamu personelinin ilgilendiren mevzuatta OHAL sonrası dönemde FETÖ ile mücadeleyi hukuksal düzeyde daha kararlı hale getirecek olan düzenlemeler devreye sokulmalıdır. Ayrıca hem tasfiyeler hem de hukuki süreçlerin işletilmesinde usuli şartların yerine getirilmesine azami özen gösterilmelidir.

Soruşturmalar ve ardından başlayacak yargılamaalarda kılavuzluk etmesi açısından AİHM'in arındırma politikalarına yaklaşımının da önemli olduğunu belirtmek gerekir. AİHM içtihatları incelendiğinde arındırmayı hukuk devleti ve demokrasinin yeniden inşası adına meşru olarak gördüğü birçok karara rastlanılmaktadır. Bununla birlikte özellikle Polonya, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti gibi daha önce arındırma uygulamalarını hayata geçiren devletlere karşı verilen bazı ihlal kararları da mevcuttur. Bu kararların ağırlıklı biçimde adil yargılanma hakkı, aile ve özel hayata saygı hakkı ve ayrımcılık yasağı kapsamında olduğu söylenmelidir.

15 Temmuz sonrası süreçte devletin FETÖ'den arındırılmasına dair çok ciddi aşamalar kat edilmiş ve örgüte çok önemli zararlar verilmiştir. Ancak bunların kalıcı olabilmesi, sürecin sistematik ve bütüncül biçimde denge-denetleme mekanizmaları kurularak yürütülmesini zorunlu kılmaktadır. Aksi bir durum ise arındırma ile amaçlanan hedeflerden uzaklaşılmasına ve toplumun devlet kurumlarına olan güveninin zarar görmesine neden olacaktır.





---

**T**ürkiye, 15 Temmuz 2016 gecesini Fetullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) başlıca aktörü olduğu bir askeri darbe girişimi sonrasında devletin çeşitli kademelerine sızmış söz konusu örgüt unsurlarının devletin birliği ve devamlılığı açısından ne kadar büyük tehlike olduğunu oldukça acı bir biçimde tecrübe etmiştir. Bu tecrübenin artçı şoklarının kısa bir süre içinde atlatılmasının ardından devletin örgütten arındırılmasına dair ilk adımlar atılmaya başlanmış, başta TSK ve yargı olmak üzere FETÖ'cülerin tasfiyesi ile eş zamanlı bir biçimde hukuki süreçler hızlandırılmıştır.

FETÖ'nün bir örgüt olarak taşıdığı özelliklerin dünyanın başka hiçbir yerinde olmadığı yönündeki genel kanaatin yanında 15 Temmuz girişimindeki rolünün de eş benzeri olmayan bir örneğe işaret ettiği bugün hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Dolayısıyla FETÖ'ye karşı izlenecek arındırma politikasının da söz konusu özel durumun gerektirdiği şartlardan bağımsız olmadığı belirtilmelidir.

FETÖ'nün 15 Temmuz'da gerçekleştirdiği darbe girişiminin bertaraf edilmesinin ardından vakit kaybedilmeden girilen devleti FETÖ'den arındırma süreci örgütün devletin hemen her kurumuna sızdığını ve kendi hiyerarşik sistematiği ile kurumlar içerisinde örgütlendiğini göstermiştir. Darbe girişimi sonrasında çıkarılan OHAL yasası ile başlatılan devletin FETÖ'den arındırılması sürecinde bugüne kadar örgüte ait olan veya ilişkisi belirlenen okul, vakıf, dernek ve yayın organları gibi kurumlar kapatılmış, kamu kurum ve kuruluşlarında görevli olan örgüt mensupları hakkında soruşturmalar başlatılarak önemli sayıda iş birlikçi görevden alınmıştır.

FETÖ ile mücadelede benimsenen politikalar incelendiğinde, geçmişte farklı ülkelerin benzer veya tamamen farklı süreçlerden sonra arındırma politikalarına başvurduğu görülmektedir. Arındırma politikalarını uygulamada ülkeler temelde aynı amaç ve mantıkla hareket etmiş ancak söz konusu yöntemleri kendi dinamiklerine göre şekillendirmiştir. Bu durum farklı yorumlar etrafında oluşan farklı modellemeleri ortaya çıkarmıştır. Arındırma politikaları ağırlıklı biçimde Sovyetler sonrası Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine atıfla kullanılan bir kavram olmakla birlikte suça ve insan hakları ihlallerine bulaşmış kamu görevlilerini devletten tasfiye ederek hukuk önünde hesap vermelerini sağlamak isteyen birçok coğrafyada da kullanılan bir "adaleti tesis" aracıdır.

Bu arka plandan hareketle çalışmanın ilk kısmında arındırma politikalarının farklı modellemeleri ortaya konulacak ve arındırmaya ilişkin çeşitli kavramlar netleştirilmeye çalışılacaktır. Ardından Türkiye'de arındırma sürecinin çerçevesi analiz edilecektir. Son kısımda ise Türkiye'deki sürecin arındırma mekanizmaları içerisindeki yeri üzerinde durulacaktır.

